

A magyarországi nádisármányok.

Irta : STEINBACHER FRIGYES.

Mielőtt rátérnék a magyarországi nádisármányokra (*Emberiza schoeniclus* L.) vonatkozó vizsgálataim eredményeinek a tárgyalására, előbb még néhány általános megjegyzést kell előrebocsátanom. A palaearktikus faunaterület legnagyobb részében található a nádisármány-csoport tagjai, amelyek alakra, színezetre és életmódra nézve a legközelebbi rokonságban vannak a középeurópai *Emberiza schoeniclus*-sal. Az egyes alakok rendszertani helyzetére vonatkozó nézetek az idők folyamán nagyon sok változást szenvedtek. HARTERT E. alapvető munkája (Die Vögel d. paläarktischen Fauna) szerint 3 önálló fajt lehet megkülönböztetni és pedig *Emberiza schoeniclus*, *Emberiza tshusii* és *Emberiza pyrrhuloides*. Ezek számos változatra, úgynevezett „rassz“-ra bomlanak. ALMÁSSY GYÖRGY azonban már 32 évvel ezelőtt (Aquila V. 1898. p. 123.) kimondottan hangsúlyozta azt, hogy valamennyi nádisármány egy és ugyanazon fajhoz tartozik s hogy az egyes alakok sehol sincsenek egymástól élesen elkülönítve, sőt mindenfelé megfelelő átmeneti alakokkal összekapcsolva. Ezt a fölfogást magukévá tették elsősorban KLEINSCHMIDT és STRESEMANN. Ugyanezt az álláspontot foglalja el PORTENKO L. is abban az orosz nyelven megjelent munkájában (Jahrb. d. Zool. Museum in Leningrad XXIX. 1928), amely az orosz muzeumok gazdag anyagán alapszik. Az orosz birodalom óriási területére vonatkozólag ez a munka azt az eredményt adta, hogy ALMÁSSY fölfogása helyes volt. Európa egyéb vidékeiről azonban PORTENKO csak igen kevés összehasonlító anyaggal rendelkezett s minthogy ez a kérdés most már újból napirendre került, STRESEMANN ERVIN teljes erővel azon volt, hogy ezuttal a kérdés a lehetőségig tisztázódjék. Biztatására magamra vállaltam a föladatot és sok európai muzeum és gyűjtő közreműködésével kimutathattam azt, hogy Nyugat- és Dél-Európa nádisármányai egy és ugyanahhoz az *Emberiza schoeniclus* formakörhöz tartoznak, mert az idetartozó alakok fokozatosan és bizonyos törvényszerűség szerint mennek át egymásba. Vizsgálataim eredményeit a Journal f. Ornith. 1930. évi LXXVIII. évfolyamban ismertettem és a nevezett törvényszerűséget a 484. lapon a következőként fogalmaztam : „A nádisármányok csőre északról dél felé fokozatosan erősebb, többnyire vaskosabb ; a színezet keletről nyugat felé mindig teltebb s egyúttal az eumelanotikus rajzolatok szélesednek és kifejezettebbek.“

Már most az a kérdés, hogy milyen helyet foglalnak el a magyarországi nádisármányok ennek az egyöntetű fajnak a keretén belül? Hogy erre megfelelhessünk, előbb rövid áttekintést adunk a szomszédos területeken előforduló alakokról. Itt van első helyen északnyugaton a LINNÉ által eredetileg leírt *Emberiza schoeniclus* alak, melyet Svédország középső vidékéről Uppszaláról írt le. Az eddigi fölfogás szerint ez az alak fordul elő általánosan Nyugat- és Közép-Európában s HARTERT szerint a Magyarország északnyugati részén előforduló nádisármányok szintén ehhez a formához tartoznak. A lengyelföldi nádisármányokat DOMANIEWSKI 1918-ban *Emberiza schoeniclus goplanae* néven különítette el a *schoeniclus* formától. Nézete szerint az árvamegyei Trsztena vidékén fészkelő nádisármányok is ehhez a formához tartoznak (Ornith. Monatsberichte XXXV. 1927 p. 69). Tovább haladva északkelet felé Déloroszországban az *Emberiza schoeniclus ukrainae* SARUDNY alakot találjuk (Mess. Orn. Moszkva 1917). A Délmagyarországon előforduló nádi sármány formákra vonatkozólag megemlíthető a Duna deltájából származó, különösen erőteljes csőrrel bíró alak az *Emberiza schoeniclus tschusii* REISER et ALMÁSSY (Aquila V. 1898.), melyet HARTERT későbbben mint önálló fajt ismert el, dacára annak, hogy ALMÁSSY ugyanakkor azt a meggyőződését hangoztatta, hogy valamennyi nádisármány egyazon faj keretébe tartozik. A magyarországi nádisármányok tudományos elnevezésére különösen jelentős volt az a forma, amely az Adriát környező vidékeken (Trieszt és Dalmácia) fészkel. Ennek a formának az elnevezési viszonyai meglehetősen bonyolultak. A forma első példányait MICHAHELLES gyűjtötte 1829-ben (Isis 1830, 810-es hasáb) utána SAVI említi (Ornithologia Toscana, III, rész 1831.), aki röviddel azelőtt a nádisármány egyik vastagesőrű alakját *Emberiza palustris* néven írta le s ennek a leírásában megemlíti azt, hogy a Triesztből származó példányok csőre alak és méret szerint középen áll a *schoeniclus* és *palustris* között (p. 225 „forma e dimensioni intermedia“). Ezen az alapon keletkezett azután az a szokás, hogy ezt az alakot *Emberiza schoeniclus intermedia* MICHAHELLES néven emlegették, holott maga a név a leírással együtt csak 1849-ben jelent meg DEGLAND Ornith. Européenne című művének I. részében. BREHM K. L. gyűjteményében már legalább 1830. óta voltak idesorolható példányok s ő ezeket 1831-ben megjelent Handbuch der Naturgeschichte aller Vögel Deutschlands című művében *Cynchramus arundinaceus* MICHAHELLES et BREHM név alatt írta le. Minthogy azonban GMELIN az *Emberiza arundinacea* nevet már 1774-ben lefoglalta, azért BREHM később *canneti*-re változtatta ennek az alaknak az elnevezését (Der vollständige Vogelfang 1855) s ezt fogadta el azután HARTERT is. A nomenklatura jelenleg érvényes szabályai szerint az ide tartozó nádisármányok neve *E. sch. intermedia* DEGLAND. A magyar

nádisármányoknak a legutóbbi időben általánosan használt neve volt *E. sch. canneti* BREHM.

Hogy a magyarországi nádisármányok hovatarozandósága kérdésében tiszta helyzetet teremtsék, SCHENK JAKAB úrhoz fordultam, aki ismert szives előzékenységével nemcsak a Madártani Intézet gyűjteményének teljes anyagát bocsátotta rendelkezésemre, hanem egyúttal testvére, SCHENK HENRIK óverbászi ornithologus utján biztos fészkelő példányokat is gyűjtetett. Mind a két úrnak ezért nagy hálával tartozom.

A magyar anyag mellett rendelkezésemre állott az *E. sch. schoeniclus* egy uppsalai példánya (a stockholmi Museumból), az *E. sch. ukrainae* egy kiewi példánya (PORTENKO úrtól), az *E. sch. tschusii* eredeti typusa (REISER úr közvetítése alapján a szarajevói muzeumból), végül az *E. sch. intermedia*-nak a typus példányai, melyek a BREHM-gyűjteménnyel a Tring-Muzeumban vannak elhelyezve. Ezeket a formákat röviden a következőképpen lehet jellemezni: a *schoeniclus*-forma csőre karesű, ormója csak gyengén hajlott; az *ukrainae*-forma csőre valamivel vastagabb, ormója erősebben hajlott; a *tschusii* és *intermedia* formák csőre egyformán vastag, magas és tompahegyű és csak a színezetben különböznek egymástól (az *intermedia*-forma sötétebb, mint a *tschusii*). A Magyarországon fészkelő nádisármányok zömét az itt ismertetett formák egyikéhez sem lehet sorolni. Ha pl. a déli vidékekről származó példányokat nézzük, úgy azt találjuk, hogy azok csőre magas és erősen hajlott, de a csőr hegyesen végződik, nem pedig tompán. Éppen ezért ezeket a példányokat új formaként *Emberiza schoeniclus stresemanni* nevén írtam le. A typust az 1930. május 17-én Óverbászon elejtett ♂ alkotja, amely a M. K. Madártani Intézet leltárában 2845. szám alatt szerepel.

Ami már most az ország többi részében előforduló nádisármányokat illeti, erre nézve figyelembe kell venni azt a tényt, hogy már Németországban (pl. Brandenburgban) is akadnak átmenetek a *schoeniclus* és *ukrainae* alak között. A Magyarország északnyugati részében honos nádisármányok már tisztára az *ukrainae* formához tartoznak. A „*gop-lanae*“-forma, amelyhez Domaniewski sorolta a Tátra vidékén előforduló nádi sármányokat, nincs pontosan rögzítve s nézetem szerint alig számíthat arra, hogy általánosan elismerjék. Azontúl északról dél felé haladva folyton erősödnek a *stresemanni*-formát jellemző tulajdonságok, ezt már SCHENK J. is fölismerte és félreérthetetlenül kifejezésre juttatta ezt a felfogását az Aquila XXIV. 1917. évi kötetének 51. lapján ahol a fertői nádi sármány példányokat ismertette. Azonban akkoriban természetesen még csak a *schoeniclus* és *canneti* formákról lehetett szó.

Vizsgálataim alapján kb. a 48 északi szélességi fok alkotja a határvonalat az *ukrainae* és *stresemanni* formák között. Télen át a két forma mellett a *schoeniclus* is előfordul mint téli vendég. Az egyes vidékeken

honos nádisarományok hovatarozandósága kérdésének az eldöntését rendkívül megnehezíti az a körülmény, hogy általában nem szoktak különbséget tenni az ott fészkelő és az átvonuló és téli vendég formák között. A tollruházat évközi változása miatt az egyes vidékekre jellemző formák megállapítására csakis júniusi és júliusi madarakat, valamint az ott kikelt fiókákat kellene tekintetbe venni. Az idevágó adatok szükségelt mennyiségének hiánya miatt alig lehet megbízható adatokat nyújtani a színezetről és a méretekről, azonban a magyarországi nádisarományokat már pusztán a csőralkat alapján is önálló, jól fölismerhető formának, alfajnak, vagy „rassz“-nak lehet minősíteni.

Die Rohrhammern von Ungarn.

VON FRIEDRICH STEINBACHER.

Wenn ich im Folgenden über das Ergebnis meiner Untersuchungen der Rohrhammern (*Emberiza schoeniclus* L.) von Ungarn berichte, so will ich kurz noch einige allgemeine Bemerkungen vorausschicken. In den meisten Teilen des paläarktischen Gebiets kommt eine Gruppe von Ammern vor, die nach Gestalt, Färbung und Lebensweise aufs engste mit der mitteleuropäischen *Emberiza schoeniclus* verwandt ist. Die Ansichten über die systematischen Beziehungen innerhalb dieser Gruppe haben sich im Laufe der Zeit sehr geändert. Nach dem grundlegenden Werk von E. HARTERT „Die Vögel der paläarktischen Fauna“ sind 3 Arten mit zahlreichen Rassen zu unterscheiden: *Emberiza schoeniclus*, *E. tschusii* und *E. pyrrhuloides*. Aber schon vor 32 Jahren hat in dieser Zeitschrift G. von ALMÁSY ausdrücklich ausgesprochen, dass alle Rohrhammern als eine einzige Art zu betrachten sind, deren einzelne Formen nirgends scharf begrenzt, sondern überall durch Übergänge miteinander verbunden sind (Aquila V. 1898. p. 123.). Diesem Urteil haben sich vor allem KLEINSCHMIDT und STRESEMANN angeschlossen. Auf den gleichen Standpunkt stellt sich eine 1929 erschienene Arbeit von L. PORTENKO (in russischer Sprache: Jahrbuch des Zool. Museums in Leningrad Bd. XXIX, 1928), welche das reiche Material der russischen Sammlungen benutzt. Für die weiten Gebiete unter russischer Herrschaft konnte so der schlagende Beweis geführt werden, dass ALMÁSY'S Ansicht zu Recht bestand. Aus den übrigen Teilen Europas hatte PORTENKO nur sehr wenig Vergleichsmaterial, aber da die ganze Frage nun einmal wieder aufgerollt war, so setzte sich E. STRESEMANN mit Nachdruck dafür ein, dass bei dieser Gelegenheit die noch vorhandenen Lücken unserer Kenntnis möglichst ausgefüllt werden sollten. Ich übernahm die Aufgabe und konnte mit Hilfe vieler europäischen Museen und Sammler nachweisen,

dass auch in West- und Südeuropa alle Rohrhammern einen allmählich und gesetzmässig abändernden Formenkreis bilden, der also *Emberiza schoeniclus* heissen muss. Das Ergebnis ist im Journal für Ornithologie Bd. LXXVIII, 1930, dargelegt. Das Gesetz der Abänderung habe ich dort so ausgesprochen (p. 484.): „Die Schnäbel werden von Norden nach Süden stärker, meist dicker; die Färbung wird von Osten nach Westen intensiver, dabei verbreitern sich die eumelanotischen Zeichnungen und werden kräftiger.“

Welche Stellung nehmen nun die ungarischen Rohrhammern innerhalb dieser einheitlichen Art ein? Wir wollen zunächst eine Übersicht über die aus der Nachbarschaft beschriebenen Rassen geben. Da ist erstens im Nordwesten die ursprüngliche *E. schoeniclus* von LINNÉ, beschrieben aus dem mittleren Schweden (Uppsala) und nach der bisherigen Anschauung in West- und Mitteleuropa weit verbreitet. Nach E. HARTERT gehören die Rohrhammern von Nordwest-Ungarn ebenfalls zu dieser Form. Die polnischen Vögel hatte J. Domaniewski 1918 als *E. sch. goplanae* abgetrennt; nach ihm gehören dazu auch die in der Tatra bei Trstena (jetzt Tschecho-Slowakei) nistenden Vögel (Ornith. Mon.-Berichte XXXV, 1927, p. 69.). Gehen wir weiter nach Nordosten, so finden wir in Südrussland *E. sch. ukraineae* SARUDNY (Mess. Orn. Moskau 1917). Was die Landstriche im Süden des alten Königreichs Ungarn anbelangt, so stammt aus dem Südosten, vom Donaudelta, *E. sch. tchusii* REISER u. ALMÁSY (Aquila V. 1898), ein Rohrhammer mit besonders kräftigem Schnabel, den HARTERT später als Vertreter einer eigenen Art ansah, obwohl ALMÁSY gleichzeitig seine Überzeugung von der Einheitlichkeit aller Rohrhammern ausgedrückt hatte. Für die Benennung der ungarischen Vögel ist dann aber besonders wichtig diejenige Form geworden, die im südwestlichen Küstenland (Triest, Dalmatien) brütet. Ihre Namengebung ist eine recht verwickelte. Sie wurde zuerst von MICHAELLES 1829 gesammelt (Isis 1830, Spalte 810), dann erwähnt sie SAVI (Ornitologia Toscana, Teil III, 1831), der kurz vorher einen dickschnäbligen Rohrhammer Italiens als *E. palustris* beschrieben hatte, indem er nach MICHAELLES angibt, dass die Vögel von Triest einen Schnabel haben, der nach Form und Mass eine Zwischenstellung zwischen *schoeniclus* und *palustris* einnimmt (p. 225 „forme e dimensioni intermedie“). So wurde es üblich von einer *E. intermedia* MICHAELLES zu sprechen, während dieser Name selbst mit Beschreibung erst 1849 von DEGLAND (Ornithologie européenne, Teil I.) veröffentlicht wurde. In der Sammlung von Ch. L. BREHM befanden sich derartige Stücke mindestens seit 1830; er beschreibt sie 1831 im Handbuch der Naturgeschichte aller Vögel Deutschlands als *Cynchramus arundinaceus* MICHAELLES et BREHM. Da aber GMELIN bereits 1774 den Namen *E.*

arundinacea vergeben hatte, so änderte BREHM die Bezeichnung später in *canneti* um (Der vollständige Vogelfang 1855), wie sie dann auch u. a. von HARTERT übernommen wurde. Nach den Regeln über die Nomenklatur werden wir diese Vögel *E. sch. intermedia* DEGLAND nennen müssen. Für die ungarischen Rohrammern ist zuletzt der Name *E. sch. canneti* im allgemeinen Gebrauch gewesen.

Um Klarheit über die Rassenzugehörigkeit dieser ungarischen Vögel zu gewinnen, wandte ich mich an Herrn JAKOB SCHENK, der nicht nur in bekannter liebenswürdiger Bereitwilligkeit sofort das gesamte Material des Kgl. Ungarischen Ornithologischen Institutes übersandte, sondern auch noch sichere Brutvogelbälge durch seinen Bruder, Herrn HEINRICH SCHENK in Stari Vrbas, besorgen liess. Beiden Herren bin ich zu grossem Danke verpflichtet. Ich hatte ferner vor mir *E. sch. schoenichus* von Uppsala (Museum Stockholm), *E. sch. ukrainae* von Kiew (von Herrn PORTENKO), *E. sch. tschusii* (Typus aus dem Museum von Serajevo durch Vermittlung von Herrn REISER) und *E. sch. intermedia* (die Typen von BREHM aus dem Museum von Tring). Diese Rassen lassen sich kurz so charakterisieren: *schoenichus* hat einen schlanken Schnabel mit schwach gebogenem First; bei *ukrainae* ist er etwas dicker und stärker gekrümmt; *tschusii* und *intermedia* haben dagegen den gleichen dicken, hohen und stumpfen Schnabel und unterscheiden sich nur durch die Färbung (*intermedia* dunkler als *tschusii*). Die meisten ungarischen Brutvögel stimmen nun mit keiner dieser Rassen überein. Greifen wir etwa die Vögel des südlichen Teiles heraus, so zeigen sie hohe und kräftig gebogene, dabei aber spitze Schnäbel. Ich habe sie deshalb als *E. sch. stresemanni* beschrieben und als Typus ein ♂ vom 17. V. 30 aus Óverbász gewählt (Ung. Ornith. Inst. No. 2845). Was die übrigen Gegenden des Landes anbetrifft, so ist zu beachten, dass bereits in Deutschland (so z. B. in Brandenburg) ein Übergang von *schoenichus* zu *ukrainae* stattfindet, und die Rohrammern von Nordwest-Ungarn sind nach ihrer Schnabelform schon durchaus zu *ukrainae* gehörig. Die Rasse *goplanae*, zu der Domániewki die Tátravögel rechnet, ist ungenügend gekennzeichnet und wird meiner Meinung nach nicht anerkannt werden können. Im übrigen findet von Norden nach Süden ein immer stärkeres Hervortreten der Eigenschaften von *stresemanni* statt. Schon J. SCHENK hat das erkannt und Aquila XXIV, 1917, p. 90, klar ausgesprochen, soweit es sich um die Vögel des Neusiedler-Sees handelt (natürlich spricht er von *schoenichus* und *canneti*). Nach dem von mir untersuchten Material wird etwa der 48. Breitengrad die Grenze zwischen *ukrainae* und *stresemanni* bilden. Im Winter finden sich neben beiden auch echte *schoenichus*. Die Klärung der Rassenfrage ist dadurch sehr erschwert worden, dass Durchzügler und Wintergäste nicht von den Brutvögeln genügend gesondert wurden.

Wegen der starken Änderung des Gefieders im Laufe des Jahres sollten zur Rassenbestimmung nur Juni- und Julivögel sowie diesjährige Junge benützt werden. Genaue Angaben über Farbenunterschiede und Flügelmasse lassen sich wegen Mangels an solchem Material deshalb noch nicht überall machen. Aber davon abgesehen sind die ungarischen Rohrammern schon durch ihre Schnabelform als eine eigene, gut kenntliche Rasse zu bezeichnen.

A réti fülesbagoly fészkelése 1930-ban Tarpán.*)

Irtá: KABÁ CZY ERNŐ.

A réti fülesbagoly Magyarországon tudvalevően téli vendég, amely néha nagyobb mennyiségben is szokott nálunk jelentkezni egérjárásos esztendőkből, főleg az Alföldön és a Dunántulon. Mint fészkelő madár azonban a ritkaságok közé tartozik. SCHENK JAKAB az 1929-ben megjelent új „Magyar Brehm“ II. kötetének 178. lapján a következőkben ismerteti a magyarföldi fészkeléseket: „Első tojását már HERMAN OTTÓ találta 1865. április 10-dikén K o l o z s v á r o t t. SZIKLA GÁBOR 1883. április 22-én találta a fészket Székesfehérvárott. CZYNK EDE 1894. július 7-én lőtt egy kotlófolttal bíró nőtényt a fogarasmegyei M u n d r a mocsárvidékén. CERVA FRIGYES 1896-ban több ízben találta tojásait és fiókait a pestmegyei Ü r b ő és S z u n y o g pusztákon. Egyik innen származó fészkealja a Nemzeti Muzeumban van elhelyezve. 1897. március 8-án DR. LENDL A. M a g y a r ó v á r-ról kapott egy példányt, melyben négy tojás volt, köztük az egyik teljesen érett. Ez a tojás a M. K. Madártani Intézetbe került s ugyanitt van az is, melyet SZOMJAS GUSZTÁV gyűjtött 1914-ben a H o r t o b á g y-on. Fészkelte még 1907-ben M o l n a s z e c s ő d-ön MOLNÁR LAJOS szerint. 1906-ban I h á r o s b e r é n y-ben BARTHOS GYULA szerint és 1913-ban DR. NAGY JENŐ szerint az A l d u n a i-réten. 1914. óta óta mint fészkelőt újra nem észlelték.“

A fenti adatok után nagy volt a meglepetésem, amikor 1930. április 16-án Bereg megye jelenlegi székhelyének T a r p á-nak a határában megtaláltam a réti fülesbagoly fészket 5 tojással. A fészek 3—4 éves makkosításban volt, környéke gyengén zombékos. Maga a fészek vékony-szálú fű és káka közé van rakva, majdnem lapos, úgy hogy fölröpléskor

*) Ezzel az érdekes közleménnyel kapcsolatosan megemlítendő, hogy a réti fülesbagoly 1930-ban az ország több helyén is fészkelte. Így M o s o n megyében, T i s z a l ö k ö n és K o n y á r o n (l. ebben a kötetben SZOMJAS, CERVA és DR. KISS VILMOS idevágó közleményeit) és valószínűleg H e n c i d á n Bihar megyében (l. BALÁSHÁZY közleményét) továbbá T e m e s v á r mellett (l. Mitteilungen über die Vogelwelt 1930., p. 104.). Szerk.